

Kako se počutiš, če si problem?

»Kako se počutiš, če si problem? Performativni, antifašistični, transfeministični in antirasistični forum«, Documenta 14, Kassel, 27.-29. april 2017.

Pred več kot četrto stoletja je takratni umetniški direktor kasselske Documente IX Jan Hoet sklical v Gentu srečanje, na katerem je predstavil umetnike in dela, ki jih je pregledal za pripravljajočo se razstavo. Dogodek je bil novost v programu najodmevnejše razstave sodobne umetnosti na svetu.

Predstavitve vsekakor ni bila načrtovana z namenom, da bi razstavo enakovredno razširila z drugimi dogodki (predavanja, okrogle mize, projekcije, koncerti, mini konference, izobraževanje) in jo spremenila v projekt, v kar so se razvile Documente po ediciji leta 1992. Za njo je bila intuicija, ki jo je Jan Hoet imel za pomembno pri kuriranju razstav. Obsežno novo vedenje o umetnikih in delih, pogojih umetniškega dela in razmišljanju o umetnosti, ki ga je pridobil v pripravah na razstavo, je preprosto nameraval deliti z občinstvom, saj je vedel, da je forma razstave omejena – predstavlja le izbor del,

pa še ta je iztrgan iz realnega okolja. Prireditve so zaznamovale hiperaktivnost Jana Hoeta, vsak trenutek pripravljene govornice o umetnosti, novosti v kanonu galerijskega in negalerijskega predstavljanja umetnosti in spremembah nekaterih družbenih paradigem, ki so najbolj zajete v sintagmi osebno je politično. Tako so priprave na razstavo, ki so pred tem bile za javnost nepomemben delovni proces, postale nova javna kulturna entiteta.

Dogodek je bil preprost oziroma srečanje ni zbuvalo občutka, da bi se pripravljavci kaj veliko ukvarjali s scenografijo prostora in dramaturgijo dogodka. Jan Hoet je s svojimi tremi pomočniki komentiral projekcije diapozitivov in bil frontalno obrnjen k občinstvu, ki je sedelo v ravnih vrstah v osrednjem prostoru mestnega muzeja. Številni ljubitelji umetnosti in umetniki so prišli predvsem iz sosednjih držav. Prevladovali so moški v staromodnih hipijevskih, postpankovskih in modnih črnih oblačilih. Po takratni navadi zahodnega likovnega sveta se je med predstavitvijo zgodil manjši incident, ko je eden od lokalnih umetnikov stopil iz občinstva, se postavil pred Jana Hoeta in glasno podvomil o iskrenosti *happy art family*.

Predstavitve ni imela voznega reda. Začela se je, ko je padla noč, kar je pozimi kar zgodaj, in končala, ko se je noč prevesila v jutro in so glasove nočnih živali zamenjale dnevne, kakor bi ta čas dneva opisal Jan Fabre, ena takratnih mlajših umetniških zvezd. Predstavitve se je pravzaprav končala zato, ker so odpovedala telesa.

Vse to se je korenito spremenilo

Fridericianum, Parlament teles (Rotunda), Kassel, documenta 14. Foto: Maxie Fischer

letos na forumu z naslovom *Kakšen je občutek, če si problem?*, organiziranim v rotundi Muzeja Friedericianum pred otvoritvijo documente 14 v Kasslu. Tokratni umetniški direktor Adam Szymczyk je stal v ozadju. Vsebino programa javnih dogodkov *Parlament teles*, del katerega je tudi forum, je prepustil piscu, filozofu in kustosu Paulu B. Preciadu.

Razlika med obema dogodkoma je več kot očitna. Forum je trajal tri dni in imel kompleksen program s tridesetimi dogodki, od predavanj, debat, predstavitev, performansov, umetniških intervencij do koncertov. Spontanost izpred četrto stoletja je zamenjala premišljena usmerjenost, ki je delovala, kot da ni nič prepuščenega naključju. Vključevala je že izbiro prostora dogodka. Simbolni pomeni, ki so jih v rotundo Muzeja Friedericianum vpisale razne vsebine, ki

so tu bile od zgraditve stavbe leta 1770, so namreč odlično predstavljali intenco samega dogodka. Najprej sta bila v njej knjižnica in eden prvih javnih muzejev v Evropi. Med Napoleonovo okupacijo je bila kratek čas namenjena zasedanjem enega prvih parlamentov v Nemčiji, pod nacionalsocialistično oblastjo pa je postala zbirališče Nacionalsocialistične stranke, dokler ni zgorela v zavezniških letalskih bombnih napadih. Leta 1955 je delno obnovljena gostila prvo razstavo Documenta in postala osrednji prostor za vse njene naslednje izdaje. Družbeno moč znanja, pomembnost vedenja o preteklosti, ohranjanje ustvarjalnosti in verjetje v skupinsko sprejemanje odločitev o upravljanju skupnosti je promoviral tudi forum.

Upoštevač simboliko prostora so v rotundi postavili namesto navadnih konferenčnih stolov *Polemose* mehke

pravokotnike v velikosti in oblikah sestavnih delov tanka. Prevlečeni so bili v platno z vojaškimi kamuflažnimi vzorci. *Site-specific* sedeži so opozarjali na polpreteklo zgodovino Kassla, kjer so med drugo svetovno vojno izdelovali tanke in jih odvažali z nočnimi vlaki na bojna območja. Na njih se ni sedelo udobno. Občinstvo, ki ga je bilo manj kot v Gentu, a je bilo zato družbenospolno in geografsko pisano, in so se mu poleg umetnikov in ljubiteljev umetnosti pridružili še družbeni aktivisti, je pravokotnike z lahkoto in poljubno prestavljalo po rotundi glede na svoje potrebe in po uri ali dveh ustvarilo individualiziran nered, ki je odpravil hierarhijo med nastopajočimi in občinstvom ter vzpostavil horizontalno participacijo raznih deležnikov.

Izborna oprema in prostor sta napovedovala, da bo dogodek tudi po vsebini drugačen od tistega pred četrto stoletja. Medtem ko je Jan Hoet govoril o znotrajumetniških, umetnostnih in kulturnih stvareh – problematiziral je kulturni evrocentrizem, opredelil umetnost atlantsko-evropskega sveta kot posledico umetnostnega trga in umetnike kot individualiste, označil umetnost v vzhodnem evropskem socialističnem bloku, ki se je prav takrat razgradil, kot kolektivistično in ekspresivno, videl primarnost umetnosti v likovnem ustvarjanju v Afriki itd. –, je forum *Kaj pomeni, če si problem?* prepustil besedo umetnikom, umetnicam, teoretičarkam, teoretikom, pravicam, pravnikom ter aktivistkam in aktivistom, ki so predstavili performativne, antifašistične, transfeministične in antirasistične umetniške in družbene prakse in analize stanja

današnje družbe.

Tako usmeritev foruma je povzegal njegov naslov. Vzeta je iz besedila *The Souls of Black Folks*, ki govori o identiteti ali dvojni zavesti Afroameričanov. Afriško-ameriški sociolog, zgodovinar, socialist in aktivist proti rasizmu W. E. B. Du Bois ga je napisal leta 1903 kot odziv na ameriški rasizem in evropski romantični nacionalizem, ko se je po končanem študiju v Nemčiji vrnil v ZDA. Du Bois pravi, da rasistično zatiranje črncev, kot so takrat rekli Afroameričanom, ključno povzema vprašanje, kako se počutiš, če si problem. Bistvo vprašanja je v tem, da izpostavi v položaju črnca v rasističnem okolju osamozaveščenost in subjektivizacijo inkriminiranega in podrejenega človeka, ki sta ključna za akcijo oziroma samodelovanje prizadetih, s katerim lahko rešujejo problem, v katerega so potisnjeni. Glede na današnje število inkriminiranih ljudi, začenši s prekarnimi delavci, je vprašanje še vedno aktualno.

Znanim obrazom na tovrstnih muzejsko-galerijskih dogodkih, kot so Alfredo Jaar, Franco Berardi – Bifo, Boris Buden, WHW in Chto delat, so se iz Kassla, Berlina, Aten, Londona, Milana, Cape Towna, La Paza in od drugod pridružile skupine aktivistov in aktivistk ter umetnic in umetnikov, ki so ljubiteljem umetnosti manj znane. Na splošno njihov *modus operandi* družbenega aktivizma zaznamujejo samoorganizacija, decentralizirano in horizontalno skupinsko odločanje in zavračanje izvajanja politik države, ki jo prevzema večina nevladnih organizacij in s tem postaja državni podaljšek. Kritiko, ki se vleče vse od konca gibanj *Occupy* in jo je izrekel

tudi Noam Chomsky, češ da je tovrstno organiziranje neučinkovito in delo nima širših aplikacij, so zavrgli tako, da so razglasili učinkovitost za neoliberalno kategorijo, ki je kot taka neprimerna za ocenjevanje nečesa, kar se zoperstavlja neoliberalizmu. Na mesto učinkovitosti so postavili kakovostne odnose med člani skupnosti in odpiranje prostora za glas vsakega od njih.

Forum je namenil posebno pozornost Nemčiji in Grčiji, s tem da je inteligentno predstavil podobna družbena dogajanja in tako odgovoril na negativni medijski sprejem prireditve v Grčiji. V Atenah se je *documenta 14* namreč začela že lani z dogodki *Parlamenta teles*. Vzpostavila je sodelovanje s številnimi manjšimi aktivističnimi in umetniškimi skupnostmi, ki se angažirajo okoli neposredne ljudske demokracije, migrantov, antifašizma, aktivističnega gledališča, ženskih vprašanj in podobnega. Poleg tega je spodbudila nastanek nekaterih novih skupin (tako kot program *Urbane brazde* v Mariboru 2012 – Evropski prestolnici kulture). Levičarski in liberalni mediji so *Parlament teles* opredelili za invazijo tujega znanja in vmešavanje v tuje stvari (enako kot Manifesto v Ljubljani leta 2000). Janis Varufakis je izjavil, da je to neokolonialni dogodek, ki bo turistom perverzno razkazoval opustošeno grško realnost zaradi varčevalnih ukrepov na vztrajanje Nemčije. Glede na vtis, ki ga je pustil kasselski forum, je vzrok za kritike medijev v tem, ker je *documenta 14* podprla sicer levo politično usmerjeno skupnost, ki pa dvomi o politiki levičarskih državnih struktur (čeravno jo je podprla na zadnjih dveh volitvah).

Za obe državi je značilno, da potiskata zgodovino lastnega fašizma in nacionalsocializma iz javne vidnosti. Čeprav so v Nemčiji po drugi svetovni vojni obsodili v sodnih procesih nacistične voditelje in nekatere lastnike velikih podjetij in je država izvedla čiščenje nacistične ideologije v številnih državnih sektorjih, so nacionalsocialistične strukture še vedno obdržale pomembne družbene položaje. Ulrich Schneider, vodilni član nemškega Združenja preganjanih od nacističnega režima – Združenje anti-fašistk in antifašistov (*Vereinigung der Verfolgten des Naziregimes – Bund der Antifaschistinnen und Antifaschisten*), ki so ga ustanovili leta 1945, je predstavil boj zoper izbris spomina na nacizem, ki ga združenje bije že vse od konca druge svetovne vojne. Danes, med drugim, ponujajo vodene ogledne po Kasslu, ki so drugačni, saj ljudem razkažejo mesta nacističnih zločinov. Združenje ni bilo in ni po godu nobeni oblasti. Zvezna republika Nemčija ga je označila za agitatorja komunizma, Nemška demokratična republika pa za uničevalca socializma. Trn v peti je tudi današnji vladi.

Na drugi strani grška država ni nikoli problematizirala zgodovine lastnega fašizma. O tem je na forumu govoril film *Fašizem Inc* (Fascism Inc) novinarja in režiserja Arisa Chatzistefanoua, avtorja filmov *Dolgokracija* (Debtocracy) in *Katastrojka* (Catastroika). Razblinil je razširjeno prepričanje, da so fašisti in nacionalsocialisti prišli na oblast s silo. Dejansko so »vlomili« odprta vrata, saj se je pred tem velika industrija v Italiji in Nemčiji dogovorila s takratnimi vladajočimi ljudmi, da predajo oblast fašističnim oziroma nacionalsocialistič-

nim voditeljem, ki so lastnikom velikega kapitala ponujali ugodno prihodnost, na primer odpravo sindikatov, vitek in učinkovit državni aparat in nove trge. Film vsebuje pričanje hčerke vplivnega grškega velikega industrialca Ioannisa Voulpiotisa, zeta nemškega industrialca Siemens, ki se je dvakrat sestal s Hitlerjem. Ironija življenja je hotela, da so ga v Atenah 28. oktobra 1940 zbudile prav tiste sirene, ki so zgodaj zjutraj naznanile Mussolinijev napad na Grčijo, ki jih je sam proizvajal in jih prodajal državi.

V obeh državah se neofašističnemu delovanju zoperstavljajo antifašistične skupnosti. V Nemčiji Društvo prijateljev Halita in Inicijativa 6. april ozaveščata javnost o ubojih grških in turških priseljencev, ki so bili žrtve neonacistične skupine Nacionalsocialistično podzemlje (*Nationalsozialistischer Untergrund*). Zaradi umora Halita Yozgata 6. aprila leta 2006 v Kasslu so sprožili sodni proces, ki še poteka. Pri umoru je nepojasnjena vpletenost nemške obveščevalne službe, za kar je sodišče naročilo izvedensko mnenje pri skupini arhitektov, videastov, oblikovalcev in pravnikov, združenih v *Forensic Architecture* na Univerzi Goldsmiths v Londonu. Prav tako že več let poteka na sodišču v Atenah proces proti članom Zlate zore zaradi umora antifašističnega atenskega reparja in hudih poškodb ilegalnih egiptovskih delavcev. Odvetnika žrtev delata *pro bono*. Njun cilj ni le, da sodišče spozna osumljence za krive, temveč da razglasi trenutno parlamentarno stranko Zlata zora za nezakonito in prepove njeno delo. To je le ena od akcij številnih antifašističnih grških skupin.

Očitna je tudi inkriminacija ljudi na dnu družbenih razredov, ki jo izvajajo klasični mediji obveščanja. V zadnjih mesecih polnijo nemški tisk reportaže o spolnih storitvah mladoletnih migrantov iz Afganistana, Irana in Pakistana, ki naj bi jih ponujali starejšim Nemcem v berlinskem tradicionalnem zbirališču gajev Tiergarten. Poročila so brez realne podlage, kar potrjujejo že fotografije, na katerih so iranski, afganistanski in pakistanski fantje Afričani, vendar to ne ustavi medijskega stampeda. Članke prežemajo rasizem, ksenofobija in negativni orientalizem, češ da je vir homoseksualnosti v muslimanskem svetu. Pisanje ustvarja vrsto družbenih učinkov: moralno paniko, ker naj bi spolne storitve ponujali mladoletniki, paternalizem, ker naj bi bili fantje prisiljeni opravljati spolne storitve zaradi revščine, in podobo migranta kot aspolnega človeka, kot naj bi bili zaporniki, brezdomci in hendikepirani.

In kje je tu umetnost? Paul B. Preciado pravi, da *Parlament teles* vstopa v kolektivni eksperiment, ki ne vzpostavlja hierarhije med radikalno različnimi znanji, jeziki in praksami, aktivizmom in performansom, teorijo in poezijo, umetnostjo in politiko. Stavi na utopijo avantgarde v kontekstu sveta na začetku 21. stoletja, kar pomeni ustvariti javni prostor vidnosti in izjavljanja, odprt za 99 odstotkov prebivalstva sveta, ki ga sestavljajo podrejeni in inkriminirani delavci, gospodinje, migranti, brezdomci, črnci, homoseksualci in drugi in so kolektivno telo pravega parlamenta. Documenta 14 torej inkorporira v svojo strukturo družbenopolitični aktivizem drugače kot doseda-

nje velike razstave sodobne umetnosti. Leta 1992 Jan Hoet o njem ni razmišljal. Tudi še leta 2002 je ostal pred njenimi vrati, saj je Okwie Enzewor, podpornik družbeno-politične umetnosti in kustos, ki umetnost razlaga skozi družbenopolitično paradigmo, vključil na Documento 11 tiste aktivistične skupnosti in akcije, ki so bile predvsem umetniške. Zanj sta vrata odprla Artur Żmijewski in Joanna Warsza, in sicer na Berlinskem bienalu leta 2012. Documenta 14 pa mu daje neomejeno institucionalno podporo. Umetnost in aktivizem vidi kot silo, ki lahko zgradi pravičnejši svet. S tem se vpisuje med tisti družbeni optimizem, ki verjame v napredek človeštva.